

Aan de vooravond van de opstand in 1936

Na de verkiezingen van 1936 kwam politiek links aan de macht, maar het kabinet onder leiding van Manuel Azaña slaagde er niet in om de tegenstellingen tussen links en rechts te overbruggen. Economische problemen en de toename van het geweld leidden uiteindelijk tot de opstand der militairen.

Het kabinet Azaña

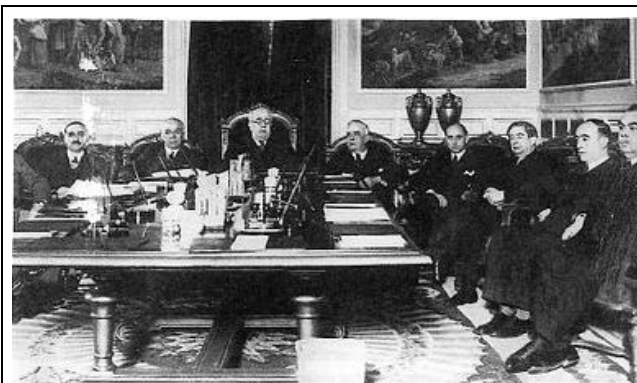
Direct na de verkiezingen op 16 februari 1936 kreeg Manuel Azaña, de man die in 1931-1933 al premier was geweest, van president Alcalá Zamora de opdracht een kabinet samen te stellen.

Als leider van het Volksfront, een combinatie van links-republikeinen, socialisten en communisten, die de verkiezingen had gewonnen, had hij in principe een breed samengesteld kabinet kunnen vormen, maar omdat de socialisten niet wensten mee te werken het werd een minderheidskabinet dat vrijwel geheel bestond uit leden van zijn eigen partij, de Izquierda Republicana (IR). In een radio-toespraak op 20 januari sloeg Azaña een verzoenende toon aan en riep hij de

bevolking op tot eensgezindheid en gehoorzaamheid aan de wet. Een andere toon van de man die in 1931 verklaarde dat 'hij liever alle kerken ineen ziet storten dan het leven van een enkele republikein te wagen', maar die nieuwe toon hield niet lang aan.

Handhaving van de openbare orde vormde een enorm probleem. Het optreden van links-revolutionairen, die niets ophadden met welke vorm van burgerlijk gezag dan ook, was na de verkiezingsoverwinning van links alleen maar toegenomen en lokte uiteraard reacties van rechts uit, waarbij de fascistische Falangebeweging net zo gewelddadig optraden als hun ideologische tegenstanders. En hoewel Azaña zeker geen revolutionaire neigingen had, liet hij na om streng op te treden tegen aanvallen die aanhangers van extreem-links deden op kerken en kloosters. Een heikel punt vormde ook het inlossen van een van de verkiezingsbeloften van het Volksfront: amnestie voor alle gevangenen die na de opstand van links in 1934 in de cel waren beland. Besloten werd om iedereen amnestie te verlenen die sinds de verkiezingen van november 1933 gearresteerd was wegens "politieke en sociale misdrijven". Dat gaf 15.000 gevangenen de vrijheid, waaronder ook tal van fascistische.

Kabinet Azaña, februari 1936

Op bestuurlijk vlak vond een ware zuivering plaats doordat men in tal van gemeenten en provincies rechtse bestuurders verving door aanhangers van het Volksfront, in een aantal gevallen bestuurders die onder het linkse bewind in 1931-1933 waren benoemd en hadden meegedaan aan de opstand van 1934. Vooral de socialistische profiteerden daarvan; zij wisten veel Ayuntamientos (gemeentehuizen) te veroveren. In sommige gevallen ging dat weinig zachtzinnig en werden gemeentehuizen gewapenderhand bestormd en bezet.

Op 1 maart vaardigde de regering Azaña een decreet uit dat werkgevers verplichtte om arbeiders die tijdens de stakingen in 1934 ontslagen waren, weer in dienst te nemen. Bovendien dienden zij deze ex-werknemers tot op zekere hoogte schadeloos te stellen voor gederfd loon. Goed bedoeld, maar hoogstwaarschijnlijk juridisch onhoudbaar omdat de werkgevers gewoon binnen de wettelijke grenzen hadden gehandeld. Bovendien gaf het aanleiding tot extreme situaties. Zo was er een weduwe die gedwongen werd een ex-werknemer, die haar man na een politieke woordenwisseling had vermoord, opnieuw een arbeidscontract aan te bieden.

Het aantreden van de nieuwe regering had in eerste instantie een matigend effect op het geweld, maar half maart nam dit weer in alle hevigheid toe en dat zou zo blijven tot aan het begin van de militaire opstand op 19 juli. Het ergst ging het eraan toe in Granada waar het civiele bestuur besloot om groepen van revolutionairen toe te staan op te treden als ondersteunende politiefunctionarissen. Deze lichtzinnige maatregel werd al snel ook in andere gebieden gevolgd, wat de wetteloosheid alleen maar deed toenemen.

José Primo de Rivera
1903 - 1936

De activiteiten van de revolutionairen richtten zich vooral op de Kerk en op het uitroeien van het fascisme in Spanje. Dit laatste was zeker ook de bedoeling van de autoriteiten en eind februari besloot de politie om alle vestigingen van de Falange op te heffen, met als motief dat daar wapens waren opgeslagen. Op zich begrijpelijk, maar men had er verstandig aan gedaan om die maatregel ook te laten gelden voor vestigingen van de evenzeer van wapens voorziene linkse organisaties.

Op 14 maart beval Justitie de arrestatie van de top van de Falange, inclusief José Antonio Primo de Rivera, hun onbetwiste leider. De beschuldiging was dat zij fascistische opvattingen hadden, hoewel zelfs in het Spanje van toen het hebben van fascistische of communistische sympathieën niet strafbaar was. Dit optreden van het justitieel apparaat versterkte het verzet van

rechts. Niet alleen van de illegaal verklaarde Falange, maar ook van de Juventudes de Acción Popular (JAP) de jongerenorganisatie van de rechts-katholieke partij de CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), die gedesillusionneerd was over de gematigde strategie van de moederpartij.

De wanorde neemt toe

Hoewel Azaña zeker verantwoordelijkheid droeg voor de toename van het geweld, was hij geschokt door de toenemende anarchie in het land hekelde hij de incompetentie van de politie en lokale bestuurders. Maar hij zal zich ervan bewust zijn geweest dat hij op dat moment de tol betaalde aan uiterst links vanwege samenwerking in het Volksfront, waarvan niet alle partijen zijn trouw aan het grondwettelijk gezag deelden. Zo verklaarde de communistische voorvechter Dolores Ibárruri - bekend als La Pasionaria - op 1 maart: 'Wij bevinden ons in een revolutionaire situatie die niet kan worden opgehouden door wettelijke belemmeringen [... .] Het volk stelt zijn eigen wetten en op 16 februari vroeg het om executie van zijn moordenaars. De Republiek moet tegemoet komen aan de wensen van het volk. Wanneer zij dat nalaat zal het volk haar omverwerpen en zijn eigen wil opleggen.'

Dolores Ibárruri
1895 - 1989

Om een eind te maken aan de wanorde in Spanje zou het beter zijn geweest wanneer er een kabinet was geformeerd met een breder draagvlak, met name met de steun van de socialisten van de Partido Socialista Obrero Español (PSOE). Maar die partij was hopeloos verdeeld in een revolutionaire vleugel onder aanvoering van Francisco Largo Caballero en een gematigde, waarvan Indalecio Prieto de voorman was. Largo Caballero was uit op het veroveren van de macht via linkse samenwerking met communisten en links-republikeinen, maar daarvoor bestond onvoldoende draagvlak. Het enige alternatief voor de PSOE was samenwerking te zoeken met de partij van Azaña en een gematigde koers te varen, maar dat zou de partij doen splijten. En zo modderde het minderheidskabinet door. De revolutionairen wachtten op hun kans de macht te veroveren zoals La Pasionaria had bepleit en het leger maakte zich op om in te grijpen.

Indalecio Prieto
1869-1946

Intussen stapelden de economische problemen zich op. De werkloosheid bleef stijgen - eind februari bedroeg zij ongeveer 9% - en door de hevige regenval in de eerste maanden van 1936 dreigde er een tegenvallende oogst met de daarmee samenhangende extra werkloosheid in de agrarische gebieden. De

boeren begonnen het recht in eigen hand te nemen met als resultaat een golf van bezettingen van landbouwgronden. Achteraf werden zij daarin gesteund door de regering, die op grote schaal begon met onteigeningen. De loonkosten op het platteland dreigden geheel uit de hand te lopen. Harde eisen van de arbeiders werden grotendeels ingewilligd wat leidde tot loonstijgingen van meer dan 50%. Een stijging van arbeidskosten die veel werkgevers niet meer konden opbrengen met als gevolg dat veel werknemers ontslagen werden.

President Alcalá Zamora wordt afgezet

Niceto Alcalá Zamora, republikein van het eerste uur en sinds 1931 president van Spanje, had begin 1936 vrijwel al zijn krediet verspeeld. Zijn arrogante bemoeienis met de dagelijkse politiek en zijn voortdurende pogingen om de samenstelling van kabinetten naar zijn hand te zetten hadden bij alle partijen kwaad bloed gezet. En hoewel zijn pogingen om Azaña over te halen in te grijpen en met name het geweld van links te beteugelen begrijpelijk waren, joeg hij daarmee de premier tegen zich in het harnas. Meningsverschillen over de te houden gemeenteraadsverkiezingen, die gepland stonden voor april 1936, deden het vuur tussen president en premier nog extra oplaaien. De grondwet schreef voor, dat elke drie jaar gemeenteraadsverkiezingen gehouden dienden te worden, waarbij de helft van de zetels verkiesbaar was. Maar de regering wilde totale verkiezingen teneinde links aan de macht te helpen in de gemeenten. De revolutionairen beschouwden dit als de 'vestiging van de dictatuur van het proletariaat op lokaal niveau'. De CEDA protesteerde heftig tegen dit voornemen en Alcalá Zamora was het ermee eens dat verkiezingen zoals links die wenste ongrondwettig zou zijn. Hij dreigde met het naar huis sturen van het kabinet, maar de enige concessie die hij kreeg was uitstel van de verkiezingen. Niet onverstandig van Azaña, die rekening hield met een eventuele overwinning van rechts. Met dit inhoudelijk correcte optreden tekende Alcalá Zamora echter zijn politieke doodvonnis. Links wilde hem kwijt en van rechts had hij, gezien zijn eerdere pogingen de CEDA buiten het landsbestuur te houden, geen enkele steun te verwachten.

Niceto Alcalá Zamora
1880-1949

Begin april was het zover en werd Alcalá Zamora weggestemd via een uiterst merkwaardige procedure. In de grondwet was vastgelegd dat een president de bevoegdheid had om twee keer tijdens zijn ambtsperiode het parlement te ontbinden, maar dat het parlement na de tweede keer zelf mocht onderzoeken of dat op legitieme wijze was gebeurd. Wanneer zij tot de conclusie zou komen dat de ontbinding illegitiem was, dan kon het parlement de president onmiddellijk wegstemmen.

Alcalá Zamora had in het najaar van 1933 het parlement ontbonden en in 1935 nogmaals en nu lag er een motie voor om uit te zoeken of de ontbinding in 1935, die geleid had tot de door het Volksfront gewonnen verkiezingen, wel legitiem was geweest. Onnodig en dus onwettig, zo luidde het oordeel van het parlement over de parlamentsontbinding van 1935 en daarmee was het lot van Alcalá Zamora bezegeld. Door niet aan de geconstateerde onwettigheid van de kabinetsontbinding de logische conclusie te verbinden dat de daarop gevolgde verkiezingen eveneens onwettig waren - en dus nieuwe verkiezingen gehouden zouden moeten worden - lapte het Volksfront de grondwet echter aan zijn laars. Maar dat was kennelijk geen probleem, de weg lag immers open voor een president van linksen huize en daar ging het om.

De militaire opstand komt naderbij

Op 10 mei werd Azaña gekozen tot president van Spanje. De man die dit alles had georkestreerd was Prieto die Azaña liever zag verdwijnen uit de actieve politiek om daarmee de weg vrij te maken voor een premier van een breder samengesteld kabinet dat daadkrachtiger zou kunnen optreden. Prieto had natuurlijk vooral zichzelf die rol toebedacht, maar het was weer zijn eigen partij, de PSOE die daar een stokje voor stak. De volgelingen van Largo Caballero, de zogenaamde *caballeristas*, bleven onvermurwbaar en wilden uitsluitend samenwerken met revolutionair-links en niet met de republikeinen. Prieto probeerde nog steun te zoeken bij de CEDA in de veronderstelling dat het opsplitsen van de PSOE tot een centrumrechtse samenwerking zou kunnen leiden, maar Gil Robles, voorman van de CEDA, vertrouwde het niet en gaf aan zijn steun aan Prieto te onthouden. En zo kwam het dat Azaña als president uiteindelijk zijn partijgenoot Santiago Casares Quiroga opdracht gaf een kabinet te formeren en alweer werd het een minderheidskabinet van vrijwel uitsluitend leden van Azaña's partij, de IR. Een kabinet dat vrijwel machteloos toezag dat stakingen, illegale inbezitname van eigendommen en geweld in hevigheid toenamen en in feite sprake was van een complete anarchie. Voor de militairen, die onder leiding van generaal Emilio Mola Vidal al vanaf het begin van april bezig waren een opstand voor te bereiden was de maat vol en de moord op de rechtse leider Calvo Sotelo op 13 juli de druppel die de emmer deed overlopen. De opstand der militairen begon op 18 juli en de Burgeroorlog brak uit.

Santiago
Casares Quiroga
1884-1950

Emilio Mola Vidal
1887- 1937

Willem Peeters, 14 februari 2011